

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

Євченко Ірина Миколаївна

УДК 159.923

**ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ У СТУДЕНТІВ ЗДАТНОСТІ ДО
САМОТВЕРДЖЕННЯ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Одеса – 2013

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті психології імені Г. С. Костюка НАПН України.

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент
Турбан Вікторія Вікторівна,
Інститут психології імені Г. С. Костюка
НАПН України, вчений секретар.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
Ямницький Вадим Маркович,
Рівненський державний гуманітарний університет,
завідувач кафедри практичної психології та
психотерапії;

кандидат психологічних наук, доцент
Колот Світлана Олександрівна,
Одеський національний політехнічний університет,
доцент кафедри соціальної роботи та кадрового
менеджменту.

Захист відбудеться «09» листопада 2013 р. о 9 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.03 у Південноукраїнському національному педагогічному університеті імені К. Д. Ушинського за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, конференц-зала.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розісланий «07» жовтня 2013 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. В. Кузнєцова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Проблема самоствердження особистості займає особливе місце в психології. Самоствердження виступає в якості однієї з головних детермінант становлення особистості, студента зокрема, як майбутнього спеціаліста, який має самостійно створювати та реалізовувати конкретні проекти, бути соціально активним, мати власну позицію та погляди, вміти їх відстоювати та доводити, знати свої права, адекватно оцінювати можливості й відповідати за свої дії. Теоретична та практична значущість вказаної проблеми визначається необхідністю наукового обґрунтування процесу, умов та засобів самоствердження в студентському віці, які залишаються недостатньо вивченим у вітчизняній психології.

Теоретичними передумовами розробки проблеми самоствердження в психології стали дослідження: самосвідомості, що представлені у працях І. Д. Бежа, М. Й. Боришевського, А. В. Захарової, С. О. Колот, С. Д. Максименка, С. Л. Рубінштейна, О. Г. Соколової, А. Г. Спіркіна, В. В. Століна, А. В. Фурмана, П. Р. Чамати, І. І. Чеснокової, В. М. Ямницького та інших; автономності особистості, що є предметом психологічного дослідження у працях О. Є. Дергачової, Е. Л. Десі, Д. О. Леонтєва, Ж. В. Пижикової, Г. С. Пригіна, Т. Б. Партико, О. О. Сергєєвої та ін.; суб'єктності (Н. Ф. Каліна, І. О. Котик, А. В. Марічева, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко та ін.); довільної саморегуляції (Ж. П. Вірна, В. І. Ілійчук, С. В. Малазонія, Ю. О. Миславський, О. Я. Чебикін та ін.). Аналітичний огляд психологічної літератури дозволяє констатувати достатню розробку загальнотеоретичних аспектів проблеми самоствердження особистості, зокрема К. О. Абульхановою-Славською, Г. С. Костюком, С. Д. Максименком, В. А. Роменцем, Л. П. Осьмак, Н. Є. Харламенковою, Є. П. Нікітіним, Н. Є. Ситніковою та ін. Проте матеріал із зазначеної проблеми вкрай строкатий, а сам феномен недостатньо осмислений щодо своєї змістовної визначеності, структурної організації, механізмів функціонування, умов розвитку.

Особливої уваги потребує вивчення здатності до самоствердження та психологічних засад її формування у сучасній студентській молоді, що є недостатньо розробленим напрямком психології. Поміж тим вивчення даного аспекту проблеми відкриє нові можливості оптимізації особистісного розвитку молодій людині, майбутнього професіонала, шляхом цілеспрямованого впливу на процеси самоствердження з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей особистості. Соціальна значущість та очевидна недостатня розробленість теоретичних і практичних аспектів проблеми визначили вибір теми дослідження «Психологічні засади формування у студентів здатності до самоствердження».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до планової тематики науково-дослідницької роботи лабораторії психології навчання імені І. О. Синиці Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України «Психологічні чинники самодетермінації особистості в освітньому просторі» (номер державної реєстрації 0109U000558). Тема дисертаційного дослідження затверджена вченою радою Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України (протокол № 11 від 23.12.2010 року) та

узгоджена Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 1 від 25.01.2011 року). Автором досліджувались психологічні засади формування у студентів здатності до самоствердження.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити психологічні засади формування у студентів здатності до самоствердження і на цій основі розробити програму розвивальних впливів.

Для досягнення мети дослідження були поставлені такі **завдання:**

1. Спираючись на здобутки провідних вітчизняних та зарубіжних дослідників, здійснити теоретичний аналіз поняття «самоствердження» у системі наукових знань, розкрити психологічну сутність самоствердження, його змістовні й процесуальні характеристики та розглянути психологічні засади формування у студентів здатності до самоствердження.

2. Розробити програму емпіричного дослідження, скомпонувати релевантну меті й завданням систему дослідницьких процедур, спрямованих на вивчення особливостей самоствердження студентів.

3. Виявити та дослідити характер співвідношення показників самоствердження з тим спектром рис особистості, що розглядаються в якості психологічних засад його формування, супроводжують і відображають певні його прояви.

4. Емпірично дослідити особливості здатності до самоствердження студентів та визначити індивідуально-психологічні характеристики осіб з різними стратегіями самоствердження.

5. На підставі виявлених закономірностей розробити та впровадити тренінгову програму, що спрямована на формування у студентів здатності до самоствердження, та емпірично верифікувати її ефективність.

Об'єкт дослідження: самоствердження особистості в юнацькому віці.

Предмет дослідження: психологічні засади формування у студентів здатності до самоствердження.

В основу дослідження було покладено **гіпотезу** про те, що:

- серед стратегій самоствердження студентської молоді провідними є: самопригнічення, конструктивна та домінування;

- у складі наявних психологічних засад формування здатності до самоствердження базовими постають емоційна саморегуляція, впевненість у собі, здатність до самопізнання, сформований цілісний Я образ;

- оптимізація процесу розвитку здатності до самоствердження у студентів може бути досягнута шляхом створення спеціальної програми розвиваючих впливів.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали: принципи системності у психології, цілісності, єдності та взаємодетермінованості зовнішнього і внутрішнього в системогенезі психічної діяльності та розвитку (Л. С. Виготський, Г. С. Костюк, О. М. Леонтьєв, С. Д. Максименко та ін.); психологічні положення про розвиток особистості як активного суб'єкта власного життя і діяльності (К. О. Абульханова-Славська, Г. С. Костюк, С. Д. Максименко, С. Л. Рубінштейн, А. В. Фурман, В. М. Ямницький); наукові положення про самоствердження та його

природу (Л. П. Осмак, Н. Є. Харламенкова, Є. П. Нікітін, В. В. Івашковський, Н. Є. Ситнікова).

Відповідно до теоретично обґрунтованого уявлення про психологічні засади формування у студентів здатності до самоствердження, в процесі розв'язання поставлених завдань використовувався комплекс теоретичних та емпіричних **методів дослідження**: *теоретичні* – аналіз, порівняння, узагальнення, абстрагування, систематизація – підпорядковані завданню виявлення основних методологічних підходів до вивчення проблеми самоствердження; *емпіричні* – констатувальний та формувальний експерименти, бесіда, спостереження, анкетування, тестування; *розвивальні* – психологічний тренінг «Формування у студентів здатності до самоствердження»; *математико-статистичні* – лінійний кореляційний аналіз, вирахування t-критерію Стьюдента. Математична обробка даних здійснювалася за допомогою пакету статистичних програм SPSS (версія 17).

Створено комплекс психодіагностичних методик, що спрямовані на вивчення: проявів самоствердження – «Стратегії самоствердження особистості» (Н. Є. Харламенкова, Є. П. Нікітін); 2) широкого кола властивостей особистості, які впливають на вибір студентами стратегії самоствердження (самопригнічення, конструктивна, домінування) – Тест-опитувальник самоставлення (В. В. Столін, С. Р. Пантелєєв); Методика діагностики показників і форм агресії А. Басса і А. Дарки (адаптація О. К. Осницького); Методика діагностики рівня суб'єктивного контролю Дж. Роттера (адаптація Є. Ф. Бажіна, С. О. Голинкіної, О. М. Еткінда); Опитувальник «Часова перспектива особистості» Ф. Зімбардо (адаптація А. Сирцова, Є. Соколова, О. Мітіна); Методика дослідження базисних переконань особистості Р. Янофф-Бульман (модифікація М. А. Падун, А. В. Котельникова), Методика діагностики соціально-психологічних установок особистості в мотиваційно-потребовій сфері О. Ф. Потьомкіної, методика багатофакторного дослідження особистості Р. Кеттелла (№ 105) (16 PF – опитувальник).

Організація та експериментальна база. Базою дослідження слугував Київський національний торговельно-економічний університет. Дослідженням було охоплено 180 студентів першого курсу віком 17-18 років. Дослідження проводилося в три етапи протягом 2010-2012 рр.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що:

вперше системно обґрунтовано на теоретичному рівні та досліджено на емпіричному особливості самоствердження студентської молоді, аргументовано, що його основою є сформований образ Я особистості, яка виступає активним суб'єктом, котрий пізнає й перетворює світ і самого себе, володіє свідомістю й волею, здатний діяти цілеспрямовано; визначено індивідуально-психологічні особливості студентів з різними стратегіями самоствердження особистості (самопригнічення, конструктивна стратегія, домінування), описано їх психологічні характеристики; встановлено, що найменш продуктивною стратегією самоствердження є самопригнічення, що виявляється у низькому рівні самоповаги, аутосимпатії, самовпевненості, саморозуміння, у екстернальному рівні суб'єктивного контролю, несформованому образі Я та низькій самооцінці; доведено, що ефективним засобом формування психологічної здатності до конструктивного самоствердження слугує

розвиток емоційної саморегуляції, впевненості в собі, здатності до саморозуміння, самоприйняття, позитивного самоствавлення, формування адекватної самооцінки.

уточнено поняття «здатність до самоствавлення», що розуміється як сукупність можливостей особистості, загальний потенціал до реалізації дій, спрямованих на саморозкриття; конкретизовано психологічну характеристику юнацького віку як сенситивного для формування та розвитку процесів самоствавлення, що виявляються у досягненні результатів у навчальній діяльності, соціальному статусі, повазі оточуючих;

доповнено та розширено уявлення про феномен самоствавлення, його особливості та роль у процесі розвитку особистості; дістало подальшого розвитку знання про психологічні засади формування здатності до самоствавлення у студентів.

Практичне значення одержаних результатів полягає у виявленні психологічних засад формування здатності до самоствавлення у студентів, врахування яких забезпечить адекватний розвиток потреби в самоствавленні і дозволить оптимізувати вибір його стратегій молодими людьми. Самостійну практичну цінність має запропонована тренінгова програма «Формування у студентів здатності до самоствавлення», яка призначена для використання практичними психологами, соціальними працівниками з метою формування у студентів здатності до конструктивного самоствавлення.

Матеріали дисертаційного дослідження використані викладачами вищих навчальних закладів під час викладання таких навчальних курсів, як «Психологія розвитку», «Психологія особистості», «Вікова психологія». Теоретичні положення та практичні результати дослідження впроваджено у роботу Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (довідка № 27/13 від 22.05.2013 р.), Київського національного університету імені Тараса Шевченка (довідка № 016/207 від 23.05.2013 р.), Київського національного торговельно-економічного університету (довідка № 1758/31-04 від 25.06.2013 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення дослідження доповідалися на: III Севастопольському міжнародному науково-практичному симпозиумі «Особистість у просторі культури» (м. Севастополь, 2011 р.), V Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин» (м. Кам'янець-Подільський, 2013 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Психологія в Україні: єдність минулого та сучасного» (м. Київ, 2011 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Людина в сучасному світі: психологічна допомога та супровід» (м. Луганськ, 2011 р.), Міжвузівському круглому столі «Сучасні проблеми професійної підготовки психологів» (м. Київ, 2012 р.), на засіданнях круглого столу «Творча спадщина В. А. Роменця: сучасний погляд» (м. Київ, 2011 р.), наукових читаннях, присвячених 200-річчю від дня народження Т. Г. Шевченка та 150-ти річчю від дня його перепоховання, «Психологічна, соціальна та художня мотивація творчості Тараса Шевченка» (м. Київ, 2013 р.), а також на засіданнях лабораторії психології навчання імені І. О. Синиці Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України (2010-2013).

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження висвітлено у 10 одноосібних наукових публікаціях автора, серед яких 8 – у наукових фахових виданнях України.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Основний обсяг роботи – 176 сторінок. Повний обсяг роботи – 234 сторінок. Робота містить 15 рисунків, 11 таблиць, 7 додатків на 30 сторінках. Список літературних джерел включає 210 найменувань, з них 11 іноземними мовами.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, гіпотези, методи дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення здобутих результатів; наведено відомості про апробацію результатів дослідження і публікації за темою дисертації.

У *першому розділі* – «**Теоретичні аспекти дослідження самоствердження особистості**» – здійснено теоретичний аналіз вітчизняних та зарубіжних психологічних джерел стосовно проблеми самоствердження особистості, наведено сучасні підходи до розуміння сутності цього феномену, на основі яких уточнено зміст поняття, чинники та засади формування здатності до самоствердження. На основі даних літературних джерел охарактеризовано вікові особливості самоствердження.

Проаналізувавши місце самоствердження серед понять: «самосвідомість», «самовизначення», «саморозкриття», «самовираження», «самопізнання», «самоповага», «самореалізація», «самопред'явлення» (самопрезентація), «самоактуалізація», «самооцінка», «самоствавлення» – визначено, що самоствердження є самостійним явищем, яке необхідно вивчати, не применшуючи його значення в розвитку цілісної, гармонійної, самодостатньої особистості.

Констатовано, що дослідження проблеми самоствердження особистості має тривалу історію, що збагатила науку різними поглядами стосовно природи цього явища. Філософи як основу самоствердження розглядали волю (Ф. Бекон, І. Кант, Ф. Ніцше, А. Шопенгауер), психоаналітики – потребу у визнанні особистості іншими людьми, які її оточують, відчуття своєї людської гідності (А. Адлер, Е. Еріксон, З. Фройд та ін.). Гештальтпсихологи визначили, що самоствердження залежить від рівня домагань, які є в людини, і відбувається завдяки їх змінам (К. Левін та ін.).

Внесок психологів-гуманістів у розвиток ідеї самоствердження особистості полягав в тому, що вони значно розширили систему методологічних принципів; розглядали особистість як суб'єкт власного життя, здатний до самореалізації й саморозвитку; надали позитивного статусу досліджуваній проблемі; самоствердження розуміли як одну з базових особистісних потреб, як основу самоактуалізації особистості. Самоствердження відноситься до однієї з початкових форм саморозвитку особистості (А. Маслоу, К. Роджерс та ін.).

Представники радянської школи значної ролі надавали «середовищному» чиннику, наголошуючи, що на самоствердження також впливають потреби, ціннісні орієнтації, діяльність (Г. С. Костюк, В. А. Роменець, П. А. М'ясоїд та ін.).

Встановлено, що сучасні дослідники поділяють думку про те, що самоствердження викликане самою природою людини, суперечністю її потреб, тобто одночасним прагненням до самозбереження і самоактуалізації, й тому його можна охарактеризувати як спосіб отримання або утримання, або розширення людиною об'єму її власне людського буття (І. Д. Бех, А. О. Деркач, В. В. Івашковський, Н. Є. Ситнікова, Н. Є. Харламенкова).

На основі проведеного аналізу можна визначити, що самоствердження – це прагнення особистості до саморозкриття, доведення самоцінності, самореалізації особистісних потенціалів та досягнення певного статусу у стосунках з оточуючими, з соціумом, прагнення до успіху та визнання у діяльності.

Виокремлюються наступні основні характеристики самоствердження: просторова характеристика, яка включає в себе область самоствердження, оскільки кожен акт самоствердження здійснюється в певній сфері людської діяльності; енергетична або силова характеристика, що містить в собі імпульс – внутрішню потребу у самоствердженні (загальний, стабільний, або ситуаційний, змінний, імпульс); потенціал самоствердження, тобто здатність людини до дії, до задоволення того чи іншого імпульсу, до самоствердження (загальний потенціал – характеристика особистості, що виявляється у здатності зайняти та утримувати високий статус в системі міжособистісної взаємодії, викликати повагу та підтримку оточуючих на основі визнання цінності власної особистості та активної самореалізації; специфічний потенціал – здатність задовольнити ситуаційний імпульс до самоствердження).

Розгортання вказаного потенціалу виявляється у безліч способів. У літературі вказується на можливість виділення типів самоствердження за ступенем цілеспрямованості: самоствердження-самоціль, цілеспрямоване самоствердження, нецілеспрямоване самоствердження; за стратегіями: самопригнічення, конструктивна (шляхом самовизначення) та домінування (шляхом заперечення інших Я) (Є. П. Нікітін, Н. Є. Харламенкова).

Визначено, що самоствердження відноситься до однієї з форм саморозвитку особистості, але необхідною його передумовою є усвідомлення людиною себе, оскільки самосвідомість впливає на діяльність людини, її розвиток, способи спілкування, тобто на саморегуляцію поведінки людини, а отже, й на вибір стратегії самоствердження. Тому основою здатності до самоствердження є сформований образ Я особистості, яка виступає активним суб'єктом, котрий пізнає й перетворює світ і самого себе.

Здійснено порівняльну характеристику способів самоствердження дітей дошкільного віку, школярів та студентів. Зрілий юнацький вік, на який випадає студентське життя, – центральний період становлення людини, особистості в цілому, прояву найрізноманітніших інтересів. У цей час відбувається розвиток соціально зрілої особистості, змінюється система поглядів на світ, на своє місце в цьому світі. Формування світогляду студента означає розвиток рефлексії,

усвідомлення себе суб'єктом діяльності, носієм певних суспільних цінностей, соціально корисною особистістю. У віці 16–20 років створюються передумови для самовизначення людини (Б. Г. Ананьєв, Ш. Бюлер, Н. В. Кузьмін, Ю. Н. Кулюткіна, А. В. Массанов, А. О. Реан, П. О. Просецький, В. О. Сластьонін, В. О. Якунін). Наголошено на необхідності розвитку у студентів прагнення до конструктивного самоствердження, як умови безперервного самовдосконалення, самовираження, саморозвитку, самореалізації, пошуку способів адекватного використання власних сил, умінь, знань, себе самого.

У другому розділі – «Програма емпіричного дослідження здатності до самоствердження у студентів та аналіз результатів констатувальної частини» – на основі проведеного теоретичного аналізу визначено основні напрями і принципи емпіричного дослідження, викладена його програма й шляхи організації. Обґрунтовується вибір групи студентів, які брали участь у дослідженні (загальна кількість досліджуваних 180 осіб, з метою отримання достеменних результатів, на етапі формуючого експерименту відібрано лише тих, які є яскравими представниками однієї зі стратегій самоствердження, тобто мають акцентуацію на стратегії самопригнічення, конструктивній чи домінування). Здійснюється підбір психодіагностичних методик. Наводяться результати констатувального експерименту, що розкривають індивідуально-психологічні особливості студентів з різними стратегіями самоствердження.

Емпіричне дослідження здійснювалося у чотири етапи:

- 1) підготовчий – розробка та організація емпіричного дослідження;
- 2) діагностичний – проведення вимірювань і діагностичних процедур, збір емпіричного матеріалу;
- 3) аналітико-інтерпретаційний, на якому встановлено характер співвідношення стратегій самоствердження з певними властивостями особистості; здійснено диференціально-психологічний аналіз одержаних даних.
- 4) формувальний – апробація і впровадження тренінгової програми, що спрямована на формування у студентів здатності до самоствердження.

Початок навчання у вузі є ключовим етапом для формування нового образу Я та здатності до конструктивного самоствердження дорослої, самостійної молоді людини, саме тому для проведення емпіричного дослідження та формувального експерименту було запрошено студентів першого курсу.

В результаті кореляційного аналізу були виявлені численні багатозначні зв'язки (переважно на рівні 1%) між показниками стратегій самоствердження студентів і широкого спектру властивостей особистості. В табл.1 представлені найбільш важливі дані, що яскраво демонструють характер співвідношення показників, що досліджувались.

Аналіз отриманих даних дозволяє визначитися стосовно психологічних передумов формування та вибору студентами певної стратегії самоствердження. Серед властивостей особистості, що є найбільш важливими в цьому аспекті, виокремлюється самоствавлення, самовпевненість, самоприйняття, саморозуміння, самоповагу, почуття провини, образу, рівень інтернальності, часова перспектива, домінантність та головне – сформований образ Я та самооцінка.

**Значимі коефіцієнти кореляцій між показниками
самоствердження та певними властивостями особистості (N=61)**

Назва методики	Показники властивостей особистості	Стратегії самоствердження		
		СС	СК	СД
Тест-опитувальник самоствердження	Інтегральне самоствердження	948**	783**	783**
	Самоповага	680*	765**	848**
	Самовпевненість	761**	530*	799**
	Самоприйняття	-750**	808**	472*
	Самопослідовність	829**	806**	879**
	Саморозуміння	669*	874**	813**
Діагностика показників і форм агресії	Негативізм	-928**		-676**
	Образа	-839**		-693**
	Почуття провини	-830**		-681**
Діагностика рівня суб'єктивного контролю	Загальна інтернальність	-921**	643**	639**
	Інтернальність в області досягнень	-785**	757**	559**
Часова перспектива особистості	Негативне минуле	-884**	-547**	-670**
	Майбутнє	760**	722**	840**
Базисні переконання особистості	Образ Я	-597*	787**	641**
Соціально-психологічні установки особистості в мотиваційно-потребовій сфері	Орієнтація на процес	-873**		-639**
	Орієнтація на результат	806**		901**
	Орієнтація на альтруїзм	792**	-458*	-667**
Методика багатофакторного дослідження особистості Р. Кеттелла	Підпорядкованість – домінантність	814**		692**
	Впевненість в собі – тривожність	-781**	-523*	-638**
	Низький самоконтроль – високий самоконтроль	879**	683**	697**
	Самооцінка	868**	551**	598**

Примітка. 1) нулі та коми опущені; 2) позначення: ** – значущість зв'язку на рівні $p \leq 0,01$; * – $p \leq 0,05$; 3) позначення СС – стратегія самопригнічення, СК – конструктивна стратегія, СД – стратегія домінування.

Для подальшого проведення якісного аналізу було відібрано тих досліджуваних, які є яскравими представниками однієї зі стратегій самоствердження, тобто мають акцентуацію на стратегії самопригнічення, конструктивній чи домінування. Саме в цих групах вивчались відмінності у психологічних властивостях особистості, що пов'язані з самоствердженням.

Отримані результати дозволяють скласти психологічну характеристику студентів з різними стратегіями самоствердження. Для досліджуваних зі *стратегією самопригнічення* характерний низький рівень самоповаги, самовпевненості, непослідовність у своїх діях, схильність до самозвинувачення, низький рівень саморозуміння. Аналіз отриманих результатів показав яскраву вираженість показників непрямой агресії, негативізму та почуття провини. У представників даної групи суттєво відрізняється від інших показник «образ», що вказує на незадоволеність життям, звинувачення інших за свої «страждання». У даних студентів домінує екстернальний тип суб'єктивного контролю: вони не бачать зв'язку між своїми діями й подіями, що виникають, вважають себе не спроможними впливати на власне життя. Найбільш орієнтовані на минуле, отже, вони більше приділяють уваги негативному досвіду, що відбивається на світогляді, на подальших діях, вчинках. Отримані результати показали низький рівень сформованості образу Я, що вказує на низьку оцінку власної цінності. Також вони не вірять у власну вдачу та справедливість оточуючого світу. Студенти зі стратегією самопригнічення орієнтовані не на результат, а на процес роботи. Вони мало замислюються над досягненням поставленої мети. В той же час орієнтовані на альтруїзм, що свідчить про прагнення діяти на користь інших, іноді навіть шкодячи собі. Орієнтація на владу не виражена. Такі досліджувані стримані, ригідні в діяльності, повільно й насторожено сприймають все нове, консервативні, орієнтовні на реальність, спокійні, сором'язливі, скромні, сентиментальні, конформні, покірні, обережні, добросовісні, вимогливі до себе, мають розвинуту уяву, часто займаються самозаглибленням, дещо тривожні, можуть бути конфліктними, незадоволені собою, мають низький рівень самовпевненості, іноді занадто самокритичні, самооцінка занижена, особистість не зріла.

Досліджувані з *конструктивною стратегією* самоствердження мають найвищий рівень самоповаги, самоприйняття, саморозуміння, послідовності у власних діях. Ми це можемо пояснити вищим рівнем сформованості особистості представників даної групи, вони більше вірять у власні сили, впевнені у собі, більш відкриті. Студенти з конструктивною стратегією самоствердження у порівнянні з іншими відчувають відповідальність за власні дії, власне життя, усвідомлюють значення своїх вчинків для подальшого значимого результату, для досягнення успіху в житті. Вони орієнтовані на результат, тобто прагнуть досягти результату в своїй діяльності всупереч перешкодам, невдачам. На другому місці в системі цінностей є орієнтація на свободу. Представники конструктивної стратегії

самоствердження відкриті, товариські, мають високий інтелект, абстрактне мислення, розум, активні, зрілі, емоційно стійкі, незалежні, серйозні, впertі, дещо агресивні, наполегливі, вимогливі до себе, сміливі, практичні, проникливі, ретельні, схильні до аналізу, терпимі до інших, незалежні, здатні приймати рішення й діяти самостійно, мають сильний самоконтроль, високу самоповагу, напруженість, активність, адекватну самооцінку.

Рівень самовпевненості найвищий у студентів, які використовують *стратегію домінування*, що вказує на високу сміливість у спілкуванні, переважання мотиву успіху, відчуття сили власного Я. Перешкоди на шляху до досягнення мети сприймаються як переборні. Проблеми зачіпають неглибоко, переживаються недовго. Такі досліджувані найменш схильні з поміж інших звинувачувати себе, тобто виявляють тенденцію до заперечення власної провини в конфліктних ситуаціях. Захист власного Я здійснюється шляхом звинувачення переважно інших, перенесення відповідальності на оточуючих. Вони орієнтовані на результат, є егоїстами та прагнуть до влади. Хочуть відчувати контроль над іншими людьми й готові заради цього на будь-що. Провідною цінністю для них є вплив на інших, на суспільство. Їм не цікава рутинна одноманітна робота без чіткого бачення кінцевого позитивного результату. Студенти зі стратегією домінування в міру товариські, розумні, активні, тверезо оцінюють дійсність, агресивні, наполегливі, впertі, схильні до авторитарної поведінки, можуть бути бунтарями, сміливі, самозадоволені, сильні, незалежні, розраховують, у першу чергу, на самих себе, підозрілі, самостійно приймають рішення та діють, мало зважаючи на думку оточуючих, можуть контролювати свої емоції та поведінку, активні, схильні до збудливості, мають високий рівень самоповаги, іноді можуть переоцінювати свої можливості.

Таким чином, в результаті проведеного емпіричного дослідження встановлено спектр властивостей особистості, що впливають на формування конструктивних та неконструктивних стратегій самоствердження у студентів.

У *третьому розділі* – **«Розробка та апробація програми тренінгу «Формування у студентів здатності до самоствердження»** – наведено загальну стратегію, мету, завдання та організацію формувального експерименту, в ході якого розроблено, обґрунтовано й реалізовано тренінгову програму «Формування у студентів здатності до самоствердження», здійснено порівняльний аналіз даних контрольної та експериментальної груп, отриманих після впровадження тренінгової програми.

В формувальному експерименті брали участь 32 студенти. Всі вони були поділені на дві групи: контрольну, яку склали 16 студентів (6 із стратегією самопригнічення та 10 із стратегією домінування), та експериментальну – 16 студентів (6 із стратегією самопригнічення та 10 із стратегією домінування).

Основними принципами розробки програми були комплексність та багаторівневність. Програма передбачала вступну частину, п'ять сесій:

Сесія 1. Розвиток рефлексії та емпатії. Мета даного комплексу вправ полягала у розвитку вміння проникати у внутрішній стан іншої людини, ставити себе на її

місце, адекватно оцінювати та розуміти її психоемоційні стани, «думати за неї», «вживатися» в її психоемоційні стани, співпереживати їй.

Сесія 2. Розвиток навичок ефективної комунікації та впевненої поведінки. Мета даного комплексу вправ полягала в опануванні та розвитку прийомів ефективного спілкування та технік активного слухання через ігрові методи навчання для формування впевненої поведінки в міжособистісних стосунках.

Сесія 3. Розвиток здатності до самопізнання та розширення особистісної самосвідомості. Мета даного комплексу вправ полягала у поглибленні рівня прийняття власної особистості, розвитку позитивної Я-концепції, утвердженні права кожної особистості на самоповагу та повагу з боку інших, розширенні рівня особистісної самосвідомості.

Сесія 4. Формування цілісного Я образу. Мета даного комплексу вправ полягала у формуванні цілісного, гармонійного, позбавленого внутрішніх суперечностей образу Я.

Сесія 5. Формування здатності до самоствердження. Мета даного комплексу вправ полягала у наданні студентам знань про особливості утвердження власного Я та формуванні у них здатності до самоствердження, що передбачає розвиток потреб у самореалізації, самоактуалізації особистості, розкриття її цінності, а також оволодіння конструктивними способами їх задоволення й отримання визнання, поваги й підтримки оточуючих.

В основу тренінгу був покладений технологічний підхід, розроблений Л. М. Карамушкою та напрацювання вітчизняних та зарубіжних психологів (О. П. Главник, М. М. Заброцький, С. Д. Максименко, Є. В. Сидоренко, К. Фопель, І. В. Шевцова та ін.). Реалізація основних задач формувального експерименту здійснювалась за допомогою спеціальних інтерактивних технік та методів, серед яких мультимедійна презентація, заповнення робочих аркушів, аналіз ситуацій, виконання творчих завдань, рольова гра, рефлексія тощо. На завершальному етапі тренінгу учасники оцінювали його ефективність, заповнили анкету «Аналіз ефективності тренінгу».

Після закінчення тренінгової програми, було повторно проведено психодіагностичне дослідження за тими ж методиками, що були застосовані на першому діагностичному зрізі. У табл. 2 представлено результати, що отримано за методикою «Стратегії самоствердження особистості» (Н. Є. Харламенкова, Є. П. Нікітін) після формувального експерименту.

Таблиця 2

**Розподіл досліджуваних,
які увійшли до експериментальної та контрольної груп, за стратегіями
самоствердження до та після проведення формувального експерименту**

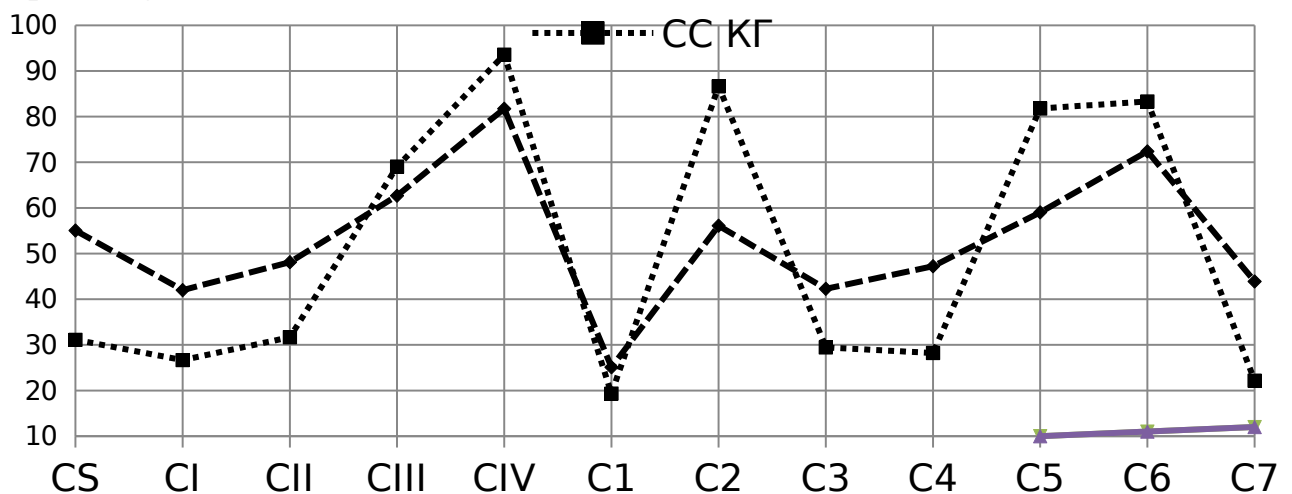
Досліджувані	Стратегія самопригнічення		Конструктивна стратегія		Стратегія домінування	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
До формувального експерименту	6	6	0	0	10	10

Після формувального експерименту	6	3	0	7	10	6
----------------------------------	---	---	---	---	----	---

Примітка. Позначення: КГ – контрольна група, ЕГ – експериментальна група.

Суттєві зміни відбулися з соціально-психологічними установками в мотиваційно-потребовій сфері особистості досліджуваних експериментальної групи зі *стратегією самопригнічення*: зменшилася орієнтація на процес, але зросла орієнтація на результат, зменшилася до середніх показників орієнтація на альтруїзм. Зменшилися показники фізичної агресії, підвищився загальний рівень інтернальності, зросла спрямованість на майбутнє та позитивне минуле, збільшилася віра в доброзичливість оточуючого світу та власну удачу, а головне – значно зросла кількість досліджуваних зі сформованим образом Я. У досліджуваних збільшився рівень відкритості, добросердечності, абстрактності мислення, емпатії, проникливості, а головне – збільшився рівень самоконтролю, самоповаги, цілеспрямованості та покращилася самооцінка, самоствавлення, самоприйняття.

На рис. 1 наведено профілі самоствавлення отримані у студентів з стратегією самопригнічення в контрольній та експериментальній групах після проведення експерименту.

СС	КГ	31,1	26,7	31,7	69,1	93,6	19,3	86,6	29,5	28,2	81,8	83,3	22,2
	ЕГ	55,1	42,0	48,1	62,7	81,7	25,1	56,1	42,3	47,2	59,0	72,4	43,9
t		-2,9*	-2,7*	-1,6	1	1,7	-2,2*	7,9**	-1	-2,3*	3**	1,4	-2,3*

Рис. 1. Профілі самоствавлення особистості у студентів зі стратегією самопригнічення в контрольній та експериментальній групах після проведення формувального експерименту

Примітка: 1. Позначення: ** – значущість відмінностей на рівні $p \leq 0,01$; * – $p \leq 0,05$. 2. Позначення показників самоствавлення: CS – інтегральний показник самоствавлення, CI – самоповага, CII – аутосимпатія, CIII – очікуване ставлення від

інших, CIV – самоінтерес, C1 – самовпевненість, C2 – ставлення інших, C3 – самоприйняття, C4 – самопослідовність, C5 – самозвинувачення, C6 – самоінтерес, C7 – саморозуміння.

У досліджуваних зі *стратегією домінування* знизився рівень підозрливості, значно підвищилася спрямованість на позитивне минуле та зросла віра в справедливість, зменшилася орієнтація на егоїзм та владу. Аналіз профілів досліджуваних зі *стратегією домінування* вказує на збільшення рівня добродушності, товариськості, відкритості, розсудливості, терпимості, зменшення до більш адекватних значень самовпевненості та самооцінки у представників експериментальної групи.

У досліджуваних, які увійшли до контрольної групи, показники властивостей особистості, які вивчалися, не змінилися загалом або змінилися не суттєво.

Отримані після проведення формувального експерименту результати є достатньо показовими, так як здатність досліджуваних до конструктивного самоствердження значно збільшилася у порівнянні з показниками до проведення формувального експерименту. Отже, в цілому результати формувального експерименту підтвердили гіпотезу, що оптимізація процесу розвитку самоствердження може бути досягнута шляхом створення спеціальної програми розвивальних впливів.

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено теоретичне обґрунтування та нове наукове розв'язання проблеми психологічних засад формування у студентів здатності до самоствердження, що передбачало уточнення поняття «здатність до самоствердження», визначення кола властивостей особистості, що є психологічними передумовами формування та вибору студентами певної стратегії самоствердження, розробку та апробацію тренінгової програми з формування у студентів здатності до самоствердження.

Розвитку проблеми дослідження психологічних засад здатності до самоствердження може сприяти комплексний теоретичний і методичний підхід. Теоретичний аспект реалізується через конкретизацію самого предмета дослідження – феномена самоствердження. Методичний – через створення комплексу психодіагностичних методик, що спрямовані на вивчення проявів самоствердження та широкого кола властивостей особистості, які впливають на вибір студентами стратегії самоствердження (самопригнічення, конструктивна, домінування). Всебічний аналіз та узагальнення результатів дослідження дають можливість зробити наступні висновки:

1. Теоретичний аналіз джерел стосовно проблеми самоствердження особистості дозволив з'ясувати загальну картину поглядів як зарубіжних, так і вітчизняних вчених щодо цього феномена. З'ясовано, що проблема самоствердження особистості розробляється в різних предметних галузях. Проведено науково-категоріальний аналіз понять, які є спорідненими за своїм значенням до поняття самоствердження. На основі даного аналізу встановлено, що самоствердження є самостійним психологічним явищем, однією з базових особистісних потреб особистості, що прагне до саморозвитку, саморозкриття,

самоцінності, самореалізації особистісних потенціалів та досягнення певного статусу у взаємодіях з оточуючими, з соціумом.

Встановлено, що самоствердження – це утвердження свого Я завдяки досягненню певного статусу в соціальній сфері, прагнення людини до високої оцінки й самооцінки своєї особистості, власне набуття або розширення людиною обсягу її буття, набуття сенсу буття, яке стимулює людину до самовдосконалення, самовиховання, обумовлює відповідні прояви у певних поведінкових ситуаціях, діяльності. Самоствердження дає змогу заявити про себе повною мірою як про особистість. Здатність до самоствердження – це потенціал особистості, сукупність її можливостей, які сприяють реалізації певних дій, спрямованих на саморозкриття, самоздійснення особистості, доведення її самоцінності.

2. Аналіз літератури свідчить, що самоствердження класифікується за такими характеристиками: просторова, силова з стабільним або ситуаційним імпульсом; потенціалом, загальним або специфічним; типом (самоствердження-самоціль, цілеспрямоване, нецілеспрямоване); засобами (зовнішні-внутрішні); механізмами (шляхом самовизначення або заперечення інших Я); за вираженням загальноособистісне, інтроособистісне (утвердження у власній думці, у власних очах), інтероособистісне (утвердження в очах й думках оточуючих), професійне (професійна самосвідомість, самооцінка, професійні домагання, кар'єра). Поєднання зазначених характеристик впливає на акцентуацію тієї чи іншої стратегії самоствердження (самопригнічення, конструктивна, домінування). Дослідження змістовних і процесуальних аспектів самоствердження людини показали, що його етапи – самооцінка, прийняття мети, вибір засобів, власне ствердження особистості за допомогою психологічних механізмів – універсальні. Індивідуально-психологічні відмінності між людьми за способом утвердження в соціумі виникають внаслідок неадекватно завищеної або неадекватно заниженої самооцінки, деформуючої мети, вибору невідповідних типу особистості способів, механізмів самоствердження.

3. Визначено, що студентський вік є сенситивним для формування та розвитку самоствердження, яке виявляється у досягненні результатів у навчальній діяльності, соціальному статусі, повазі оточуючих. Сутнісною основою самоствердження молоді людини є її особистісне зростання. Студентам з позицією утвердження на те, щоб «бути як всі» притаманна стратегія самопригнічення; з позицією «бути краще за всіх» – стратегія домінування; при конструктивній стратегії самоствердження студенти прагнуть «бути краще себе самого вчорашнього», що не спонукає особистість «заганяти» себе у вузькі рамки «бути як всі» і не змушує «перестрибнути» самого себе, відшукуючи способи «бути краще за всіх».

4. Розроблено основні напрями й принципи емпіричного дослідження, викладена його програма та шляхи організації. Скомпонована релевантна меті й завданням система дослідницьких процедур, спрямованих на вивчення особливостей самоствердження студентів. Обґрунтовано вибір групи досліджуваних студентів та підбір певного комплексу психодіагностичних методик. Для проведення дослідження було запрошено студентів першого року навчання, оскільки цей період є ключовим для формування нового образу Я та здатності до конструктивного самоствердження дорослої, самостійної молоді людини.

5. Встановлено значимі кореляційні зв'язки (переважно на рівні 1 %) між показниками стратегій самоствердження та широким спектром рис особистості, які супроводжують і відображають певні прояви самоствердження. Визначено, в ході констатувального експерименту за допомогою якісного (метод профілів) аналізу, індивідуально-психологічні особливості студентів з різними стратегіями самоствердження особистості та описано їх психологічні портрети. Результати кількісного та якісного аналізу дозволили виявити психологічні властивості, розвиток яких створює найбільш вагомні засади формування здатності до конструктивного самоствердження у студентів (емоційна саморегуляція, саморозуміння, самоприйняття, самоствавлення, самооцінка, образ Я). В результаті констатувального експерименту встановлено, що найменш продуктивною стратегією самоствердження є самопригнічення, для представників якої характерний низький рівень самоповаги, аутосимпатії, самовпевненості, саморозуміння, екстернальний рівень суб'єктивного контролю, несформований образ Я та низька самооцінка.

6. Визначено загальну стратегію, мету, завдання та організацію формувального експерименту. На підставі виявлених закономірностей розроблено та впроваджено тренінгову програму «Формування у студентів здатності до самоствердження». Участь в одному тренінгу представників протилежних стратегій самоствердження дозволила більш ефективно впровадити розроблену програму.

7. Здійснено порівняльний аналіз отриманих показників в контрольній та експериментальній групах після впровадження тренінгової програми, результати якого підтвердили гіпотезу, що оптимізація процесу розвитку самоствердження може бути досягнута шляхом створення та впровадження спеціальної програми розвивальних впливів. Експериментальним шляхом доведено, що ефективним засобом формування психологічної здатності до конструктивного самоствердження слугує розвиток емоційної саморегуляції, впевненості в собі, здатності до саморозуміння, самоприйняття, позитивного самоствавлення, формування цілісного Я образу та адекватної самооцінки.

Перспективи дослідження. Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів вивчення проблеми формування у студентів здатності до самоствердження. Подальшого розгляду потребує питання щодо удосконалення методів психодіагностики, проведення крос-культурних, гендерних досліджень, удосконалення способів психологічної допомоги представникам стратегії самопригнічення та розробки плану психологічної роботи з представниками стратегії домінування.

Основні положення дисертації відображено в таких публікаціях:

1. Євченко І. М. Теоретичний аналіз проблеми самоствердження особистості / І. М. Євченко // Актуальні проблеми психології: Етнічна психологія. Історична психологія. Психолінгвістика / [за ред. С. Д. Максименка, М.-Л. А. Чепи]. – 2010. – Т. IX, част. 5. – С. 137–141.

2. Євченко І. М. Феномен самоствердження в системі психологічних категорій / І. М. Євченко // Наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / [наук. ред. С. Д. Максименка]. – 2011. – Вип. 39. – С. 137–147.

3. Євченко І. М. Аспекти самоствердження особистості / І. М. Євченко // Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / [за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої]. – 2011. – Вип. 14. – С. 282–291.

4. Євченко І. М. Проблема самоствердження особистості студентів / І. М. Євченко // Вісник Національного університету оборони України. – 2011. – Вип. 6 (25). – С. 167–171.

5. Євченко І. М. Аналіз проблеми самоствердження особистості в українській психології / І. М. Євченко // Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика: Збірник наукових праць. – 2012. – Спецвипуск 9. – С. 83–90.

6. Євченко І. М. Емпіричне дослідження стратегії самоствердження студентів з погляду часової перспективи / І. М. Євченко // Вісник Національного університету оборони України. – 2013. – Вип. 4 (35). – С. 207–211.

7. Євченко І. М. Формування у студентів здатності до самоствердження / І. М. Євченко // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – Т. VI. Психологія обдарованості. – 2013. – Вип. 9. – С. 123–130.

8. Євченко І. М. Емпіричне дослідження самоствердження студентів / І. М. Євченко // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – Т. 11. Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. – 2013. – Вип. 7, част. 1. – С. 296–302.

9. Євченко І. М. Проблема самоствердження особистості в студентському віці / І. М. Євченко // Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції [«Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин»], (21-22 травня 2013 р.) / МОН України, НАПН України, Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка – Кам'янець-Подільський: ФОП Дегтяр А. Ю., 2013. – С. 149–151.

10. Євченко І. М. Вчинок як фактор самоствердження особистості / І. М. Євченко // Матеріали круглого столу [«Творча спадщина В. А. Роменця: сучасний погляд»], (Київ, 18 травня 2011 р.) / НАПН України, Інститут психології імені Г. С. Костюка. – Ніжин: ПП Лисенко, 2011. – С. 23.

АНОТАЦІЇ

Євченко І. М. Психологічні засади формування у студентів здатності до самоствердження. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, 2013.

Дисертаційне дослідження присвячене вивченню психологічних засад формування у студентів здатності до самоствердження. У дисертації здійснено спробу систематизації на теоретичному та емпіричному рівнях даних щодо сутності самоствердження, його загальних характеристик та вікових особливостей. Проведено науково-категоріальний аналіз понять, які є спорідненими за своїм значенням до поняття самоствердження. Уточнено зміст поняття «здатність до самоствердження».

В ході емпіричного дослідження з'ясовані психологічні особливості студентів з різними стратегіями самоствердження, що дозволило визначити спектр властивостей особистості, що є психологічним базисом формування конструктивних та неконструктивних стратегій самоствердження.

Розроблено та апробовано програму з формування у студентів здатності до конструктивного самоствердження. Отримані дані про позитивну динаміку здатності до конструктивного самоствердження у студентів перших курсів свідчать про ефективність програми «Формування у студентів здатності до самоствердження». Для студентів експериментальної групи після проведення тренінгової роботи характерні статистично достовірні зміни у виборі стратегії самоствердження.

Ключові слова: самоствердження, студенти, стратегія домінування, стратегія самопригнічення, конструктивна стратегія, психологічні засади самоствердження, формування здатності до самоствердження.

Евченко И. Н. Психологические основы формирования у студентов способности к самоутверждению. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. – Государственное учреждение «Пивдэнноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», Одесса, 2013.

Данное диссертационное исследование посвящено изучению психологических основ формирования у студентов способности к самоутверждению. Изучение данного аспекта проблемы открывает новые возможности оптимизации личностного развития путем целенаправленного воздействия на организацию процесса саморефлексии с учетом индивидуально-типологических особенностей субъекта деятельности.

На основе теоретического анализа психологической литературы, используя методы теоретического характера, сравнительный и системный подходы к изучению разных взглядов и концепций западных и отечественных исследователей, раскрыты основные научные подходы к изучению феномена «самоутверждение», обоснована необходимость рассмотрения особенностей формирования способности к самоутверждению у студентов, уточнено понятие «способность к самоутверждению», которое рассматривается как потенциал личности, совокупность ее возможностей, которые способствуют реализации определенных действий, направленных на самораскрытие, самоосуществление личности, доказательства ее самоценности.

На основании содержательного рассмотрения и обобщения данных о связях изучаемых свойств и индивидуальных особенностях студентов с разными стратегиями самоутверждения, установлен спектр свойств личности, влияющих на выбор студентами стратегии самоутверждения личности (доминирования, самоподавления или конструктивной стратегии). В работе описаны психологические характеристики студентов с разными стратегиями самоутверждения личности.

По результатам констатирующего эксперимента установлено, что на выбор студентами стратегии самоутверждения личности влияет сформированность Я образа, уровень самопринятия, самоуважения, самооценки, саморегуляции, самоконтроля, самосознания, ценность Я, уровень притязаний и конкретные личностные успехи.

С опорой на данные констатирующего эксперимента, разработана тренинговая программа «Формирование у студентов способности к самоутверждению», которая легла в основу формирующего эксперимента. Анализ результатов формирующего эксперимента показал позитивную динамику способности к конструктивному самоутверждению среди студентов, а также повышение уровня тех свойств, которые изучались в соотношении с ней. Данные о различиях в показателях контрольной и экспериментальной групп статистически подтверждены.

Ключевые слова: самоутверждение, студенты, стратегия доминирования, стратегия самоподавления, конструктивная стратегия, психологические основы самоутверждения, формирование способности к самоутверждению.

Yevchenko I. M. Psychological principles of forming students' capacity for self-assertion. – On the manuscript .

The dissertation for the degree of candidate of psychological sciences, specialty 19.00.07 – pedagogical and age psychology. – Official «Southern National Pedagogical University K. D. Ushinsky», Odessa, 2013.

The dissertation is devoted to the study of psychological principles of forming students' capacity for self-affirmation. The dissertation is an attempt to systematize the data concerning the sense of self-affirmation phenomenon, its general characteristics and age peculiarities on the theoretical and empirical levels. A scientific analysis of categorical notions related in meaning to the concept of self-affirmation is made. The content of the “capacity for self-affirmation” notion is specified.

During the empirical research the psychological characteristics of students with different strategies for self-affirmation were elucidated. That enabled us to define a range of personality traits which is the psychological basis of constructive and non-constructive strategies of self-affirmation development. A program to form students' capacity for a constructive self-affirmation strategy is developed and tested.

The obtained results showed a positive dynamics of the first-year students' capacity for the constructive self-affirmation that proved the efficiency of the “Development of students' ability to self-affirmation” programme. After the training the experimental group students demonstrated the statistically significant changes in selection a self-affirmation strategy.

Keywords: self-affirmation, the students, domination strategy, self-suppression strategy, constructive strategy, psychological principles of self-affirmation, ability to self-affirmation development.